

Професійні пенсійні системи: погляд у майбутнє

Пенсійні системи створюються для пенсіонерів. Для цивілізованої країни справедливим є більш сильне твердження – пенсійні системи створюються винятково в інтересах пенсіонерів, а вигоди економіки, ринків та роботодавців є вторинними. Зменшення податкового тиску на працівника, заохочення молоді до збільшення обсягів внесків, створення інвестиційного ресурсу для збудування ринків капіталу та прискорення економічного розвитку можуть розглядатися лише як наслідки добре спроектованої системи, а не як рушії її реформування.

Справедлива пенсійна система гарантує бідним надання основних засобів до існування, захищає літніх людей від фінансових втрат та кризових явищ, забезпечує справедливу пенсію у якості достойної заміни отриманого заробітку. Справедливість пенсії полягає в тому, що особи, які працювали та виходили на пенсію за рівних умов, сплачували однакові внески упродовж того ж самого проміжку часу, отримуватимуть однакові за розмірами пенсії.

Фінансова природа «справедливої» пенсії полягає у принципі еквівалентності платежів. За цим критерієм сплачені внески упродовж страхового стажу мають в середньому співпадати із сумою пенсійних виплат, отриманих упродовж очікуваної після виходу на пенсію тривалості життя. І хоча в рамках

пенсійної системи негайних виплат періоди сплати внесків та отримання пенсії для однієї особи суттєво різняться, принцип солідарності поколінь утворює «живий» ланцюг реалізації цього принципу. А забезпечується такий механізм показником вартості страхового стажу, закладеного Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Один і той же заробіток, з якого сплачувались внески упродовж 32 років, буде заміщений пенсією, що складатиме 43,2% його розміру, у той час як стаж на 6 років коротший дасть пенсію лише у 35,1% заробітку.

Проте не всі люди працюють в однакових умовах. Певні професії характеризуються шкідливими і важкими умовами праці, деякі – особливо шкідливими та важкими, інші потребують спеціальних зусиль та супроводжуються додатковим навантаженням. Цілком природно, що для того, щоб наслідки від роботи у таких умовах не спричинили незворотні наслідки на здоров'я працівника, нормативний стаж скорочується, наприклад, для Списку №1 – у 2,5-2,7 разів. Таким працівникам, окрім вищого порівняно з іншими професіями заробітку, встановлюється також і більш ранній вік виходу на пенсію. Зазначимо, що достроковий вихід на пенсію має подвійний вплив на згадані раніше фінансові потоки пенсійної системи. По-перше, особа сплачує внески менший період часу, отже, загальна сума внесків є меншою. По-друге, особа раніше виходить на пенсію, отже, довше її отримуватиме, тобто загальна сума отриманих виплат буде більшою. Окрім того, дисбаланс надходжень та видатків буде в кілька разів більший з огляду на більший заробіток працівників професій з важкими, шкідливими та особливими умовами праці.

Отже, передаючи пенсійні зобов'язання щодо пільгових категорій пенсіонерів до загальної системи виникає

проблема дефіциту коштів. І вона має два очевидні розв'язання – або збільшити обсяг надходжень, або відкоригувати критерій еквівалентності платежів. Розглянемо ці альтернативи детальніше.

Найпростішим шляхом збільшення надходжень є введення диференційованої ставки пенсійного внеску для підприємств з важкими, шкідливими та особливими умовами праці. На прикладі Списку №1 оцінимо розмір підвищення пенсійного тарифу в рамках лише солідарної системи. За даними Пенсійного фонду України, середня тривалість сплати внесків складає 36 років проти 20,5 років перебування на пенсії. Пільга у 10 років раннього виходу на пенсію скорочує першу цифру у 1,38 разів та збільшує другу у 1,49. Отже кумулятивний ефект зменшення стажу та збільшення тривалості перебування на пенсії може бути компенсований збільшенням тарифу внеску у 2,06 рази. За даними Пенсійного фонду, заробіток, з якого сплачуються внески (і, відповідно, розраховується пенсія) за Списком №1, у 1,7 рази більше середнього в Україні, тому для компенсації дисбалансу надходжень та видатків загальне збільшення тарифу внесків має становити 3,5 рази. Замість 33,2% нарахувань на фонд оплати праці підприємство мало б сплачувати 116,2% пенсійних внесків. Іншими словами, обсяг нарахувань складає 7/6 ФОП, тобто перевищує його на шосту частину! Слід відзначити, що наведені розрахунки значно спрощені і мають ілюстративний характер. Актуарні розрахунки з урахуванням зростання заробітної плати, індексації пенсій, уточненого за базою даних середнього стажу платників за Списком №1 та їх вищого показника смертності показують дещо скромнішу цифру у 87,3%, проте навіть таке зменшене фіскальне навантаження є, по суті, виразом життєздатності підприємства. Введення такого тарифу

дуже швидко приведе до закриття виробництва та до втрати доходу працівників, і це трапиться значно раніше, ніж більшість із них встигне досягти навіть пільгового пенсійного віку.

Іншою альтернативою є «коригування» принципу еквівалентності платежів. Згадуваний вище показник вартості страхового стажу, є актуарно обчисленим і щорічно підтверджуваним для кожного прийдешнього покоління параметром пенсійної системи, що забезпечує її фінансову стійкість упродовж ротації однієї вікової когорти. Таким чином забезпечується гарантія рівня пенсійних виплат нинішнім та майбутнім пенсіонерам, нинішнім та майбутнім платникам внесків, включаючи народжених у 2008 році осіб упродовж їх перебування на пенсії з 2063 до 2083 року. Коригування показника вартості страхового стажу має проводитись з урахуванням збалансованості внесків та видатків пенсійної системи упродовж всього горизонту прогнозу з використанням макроекономічних трендів та змін у демографічній структурі населення, проте оцінку такої зміни можна провести в рамках балансу одного року. За статистичними даними, на обліку в Пенсійному фонді перебуває понад 1,5 млн отримувачів пільгових пенсій за Списками №1, №2, близько 0,8 млн інших дострокових пенсій за віком та близько 0,2 млн дострокових пенсій за вислугою років. Разом це складає понад 2,5 млн. Маючи перевагу раннього виходу на пенсію від 5 до 10 років, ця група потребуватиме в 1,7 рази більше видатків порівняно зі «звичайними» пенсіонерами. Враховуючи дещо вищий за середній заробіток пільгових пенсіонерів, дефіциту бюджету Фонду можна уникнути, якщо розподілити видаткове навантаження серед інших отримувачів пенсій, зменшивши показник вартості страхового стажу на 20,8%. Іншими словами – зібрати 5-у частину пенсії з інших 11,5 млн пенсіонерів на користь пільгових 2,5 млн осіб.

Існує третє, менш очевидне, але більш сильне розв'язання – залучити ринки капіталу, аби використати генерований ними інвестиційний дохід у якості додаткового джерела фінансування пільгових пенсій. Дійсно, якщо відкладати щороку по гривні, то через 20 років накопичиться 20 грн, а якщо вкладати їх під 4% річних, то сума буде на 9,78 грн (тобто у півтори рази) більша. Чому ж

не використати ці додаткові 9,78 грн для зменшення видаткового тиску на пенсійну систему з боку пільгових пенсій? Тим більше, що процес набуття пільги узгоджується із другою перевагою накопичувальних систем – чим раніше почнеш та довше вкладатимеш кошти, тим більший дохід отримаєш. Дійсно, зазвичай пільговий стаж набувають змолоду, на початку трудової кар'єри, – у так званий період активного накопичення, коли в пенсійну систему спрямовуються внески разом з інвестиційним доходом. Після набуття необхідного професійного стажу і аж до пенсії робітник переходить у звичайні умови праці – це період пасивного накопичення, коли сплата внесків припиняється, а накопичувальний рахунок поповнюється лише інвестиційним доходом на раніше акумульовані активи. Так, якщо у рамках нашого прикладу перестати вкладати кошти, але ще 10 років дати їм «підрости» з тими ж 4% річних, то інвестиційний дохід перевищить суму основного капіталу і складе 24,08 грн.

Саме така ідея закладена у проект закону України «Про обов'язкову професійну пенсійну систему», розроблений відповідно до п. 2 розд. XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», зареєстрований за №1306 від 11.07.2008 у Комітеті з питань фінансів і банківської діяльності Верховної Ради України. І хоча джерелом фінансування дострокових пенсій стануть обов'язкові пенсійні внески роботодавців, що спрямовуватимуться на ринки капіталу, розмір відрхувань буде значно нижчим, ніж розглянуті нами раніше варіанти вирішення проблеми в межах винятково солідарної системи негайних виплат.

Відповідно до зазначеного законопроекту, працівник залучається до участі в обов'язковій професійній пенсійній системі з моменту сплати до неї роботодавцем на його користь страхового внеску, визначеного для відповідної категорії умов праці. Пільгові пенсійні виплати за рахунок обов'язкової професійної пенсійної системи здійснюються з моменту виходу на пенсію до досягнення пенсійного віку. Залежно від класифікації умов праці, законопроект встановлює 4 категорії професійних пенсійних планів із відповідними вимогами до тривалості професійного стажу та віком пільгового

виходу на пенсію. Залежно від демо-економічних припущень, оцінка тарифу внесків для першої категорії складає від 23% до 16%, для другої – 11%-8%, для третьої категорії – 10%-6%, для четвертої – 8%-5%. Слід також відзначити певні спрощення декларованих законопроектом пенсійних планів, коли коефіцієнт пільгового врахування стажу приймається за одиницю, завдяки чому різниця між розміром пільгової пенсії та відповідної пенсії за віком має місце тільки у період між раннім виходом на пенсію та досягненням пенсійного віку, а величину цієї різниці можна із задовільною точністю оцінити значно простішим апаратом фінансових рент без використання більш складного апарату страхових рент.

Серед недоліків законопроекту експерти відзначають відсутність як державних гарантій отримання пенсійних виплат (адже управління пенсійними активами здійснюється недержавним пенсійним фондом, а такий пенсійний фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями держави, а держава не несе відповідальності за зобов'язаннями пенсійного фонду), так і відсутності обов'язкового гарантованого визначення розміру виплат у період до досягнення загальнозвстановленого пенсійного віку. Це є відлунням давньої полеміки послідовників пенсійних планів із визначеними внесками проти прихильників пенсійних схем із визначеними виплатами. За обома системами збираються внески, але подальша доля пенсійних коштів суттєво відрізняється. За другою схемою зібрані кошти одразу ж витрачаються, в той час як за першою – спрямовуються на індивідуальний рахунок платника внесків для подальшого накопичення та інвестування. В обмін на отримані кошти друга схема чітко обумовлює розмір майбутніх пенсій, у той час як перша лише обіцяє докласти максимум зусиль для їх збереження та примноження. Зазвичай схеми із визначеними виплатами конструює держава, а плани із визначеними внесками ведуть приватні учасники ринку; питання ж гарантій зводиться до того, що є більш надійним – обіцянка (підкріплена авторитетом держави) виплачувати в майбутньому певну суму коштів чи конкретна сума коштів (доступна в будь-який момент) на індивідуальному рахунку.

Тетяна КІР'ЯН,
Віталій ЛУКОВИЧ